

AZERİ GEZGİN HACI ZEYNEL ABİDİN ŞİRVANÎ'NİN SEYAHATNAMESİNDE KOCAELİ VE CİVARI İLE İGİLİ MALUMATLAR

Cavid QASIMOV*

Ünlü Azerbaycan gezgini Hacı Zeynel Abidin Şirvanî'nin 'Seyhatnamesi' ile ilgili bir araştırma üzerinde çalışılmıştır. Tabii ki orada geniş Osmanlı coğrafyasıyla ilgili malumatlar da yer almıştır. Bunun yanında lokal malumatlara da yer verilmiştir. Yani bir şehir, bir kasaba ile ilgili çalışma yapılmıştır. Bu malumatlar içerisinde Kocaeli ve etrafı ile ilgili malumatlar da bulunmaktadır.

Ben Kocaeli ve etrafı ile ilgili malumatlara girmeden önce ünlü gezgin hakkında bilgi vermek istiyorum. Türkiye'de Kâtip Çelebi ve Evliya Çelebi nasıl bir konuma sahipse; Azerbaycan dünyasında da Hacı Zeynel Abidin Şirvanî o konuma sahiptir.

Hacı Zeynel Abidin Şirvanî, 1780 senesinde Azerbaycan'ın Şamahı şehrinde dünyaya gelmiştir. Bir müddetten sonra o dönemin medrese tahsilini alır. Aldığı bu medrese tahsilini yeterli görmeyerek, o dönemdeki Irak'ın ilmi ve dini merkezlerinden biri olan Kerbela şehrine ailesiyle birlikte göç eder. Orada eğitimini inkişaf ettirmeye başlar. Fakat kendi hatıralarındaki malumata göre devrin medrese eğitimi onu tatmin etmemiştir. Yani burada verilen eğitimler hususiyile pozitif bilimlerin öğrenilmemesi; Hacı Zeynel Abidin Şirvanî'de "Nasıl bilgi edinebilirim?" düşüncesini ortaya çıkarır. Bunların sonucunda 18-19 yaşında dünya seyahatine çıkmaya karar verir. Ve tabii ki bu seyahatleri biz, gezi sırası olarak 5 kısma bölebiliriz. Yani Hacı Zeynel Abidin Şirvanî, 58 senelik hayatının 40 senesi seyahatte geçirmiştir. Gezmeden önce de gideceği yerlerin rotasını çizmiştir. Bulgaristan'ın Tuna Nehri'nden Siyam Adalarına kadar geniş bir coğrafyada, 40 senelik bir seyahat hayatı geçirmiştir.

Hacı Zeynel Abidin Şirvanî'nin seyahat hayatını kısa olarak 5 bölümde inceleyebiliriz. Birincisi, Osmanlı topraklarına yapmış olduğu seyahatleridir. Yani çıkmış olduğu ve birinci kısmı teşkil eden gezisinde; Osmanlı Devleti'ne bağlı olan Hürmüz Boğazı, Umman Körfezi, Yemen, Habeşistan, Sudan, Cidde, Hicaz, Mekke, Medine, Gine, Kahire, Port Said, Sina Yarımadası, Ürdün, Filistin, Lübnan, Suriye, Irak ve Anadolu'nun çeşitli vilayetlerini: Aydın, Diyarbakır, Sivas ve başka yerleri gezerek, çok önemli bilgiler toplamıştır. İkincisi ise İran topraklarına yapmış olduğu seyahatlerdir. Bu seyahatine İran'a yanaşık olan Güney Azerbaycan'da olan toprakları da dâhildir.

* Doç. Dr., Azerbaycan Milli Bilimler Akademisi Öğretim Üyesi, e-mail: cavidqasimli@box.az

Üçüncü seyahatinde, Türkistan topraklarından Taşkent, Buhara, Yarkend, Tiyanşan, Merv, Hive vb. şehirleri ziyaret eder. Dördüncü gezisinde, Afganistan'ın çok önemli merkezlerinden olan Herat ve Kabil'e yer verir. Beşinci ve son seyahatinde, Hindistan'ın uzak Siyam Adalarını, Hint Okyanusu sahillerini ve Maçin Adalarını; tüm seyahatleriyle birlikte toplamda 40 senede gezer. Öyle ki Hacı Zeynel Abidin Şirvanî, yapmış olduğu bu gezilerdeki tüm anılarını 4 esas kitabında toplar. Bu eserlerini: "Riyâzu's-Seyâhat" (Seyahat Bahçeleri), Hadâikü's-Seyâhat" (Seyahat bağları), "Büstânü's-Seyâhat" (Seyahat Bostanı) ve "Keşkül Maarif"(Marifetlerin Buluşu) oluşturur.

Hacı Zeynel Abidin Şirvanî Osmanlı coğrafyası, Filistin, Mısır, İstanbul, Arabistan vb. toprakları gezdikten sonra Anadolu topraklarını gezmeyi merak eder. Ve o, Anadolu topraklarını İstanbul dâhil olmak üzere iki kez ziyaret eder. İlk gezisinde, 1826-1827 yılları arasında o dönemde Osmanlı İmparatorluğu'nun başında olan II. Mahmud tarafından güzel bir şekilde karşılanır. Ve İstanbul'da yaşaması için Hacı Zeynel Abidin Şirvanî'ye bir nevi müreffeh imkânlar sağlanır (O dönem Osmanlı'ya gelen seyyahlara, Bab-ı Ali'den teskere çıkarılırdı. Yani yabancılar Osmanlı topraklarında başıboş dolaşmaması için hususi teskere çıkartılıp memurlar onlara nezaret ederek yardımcı olurlardı). Bu amaçla kendisine yardımcı olunmuşsa da ve medresede hocalık görevi teklif edilmişse de Hacı Zeynel Abidin Şirvanî, bunların hiç birini kabul etmemiştir. Yine bu zaman diliminde Hacı Zeynel Abidin Şirvanî; sırasıyla Aydın, Diyarbakır, Sivas, Maraş, İzmir ve İstanbul'u gezerek bilgiler toplamaya muvaffak olmuştur.

Hacı Zeynel Abidin Şirvanî, iki gezisinde de (ilk gezisi 1826-1827 yılları arası, ikinci gezisi 1831-1832 yılları arası) Kocaeli ve çevresi ile ilgili malumatlar verir. Ve özellikle "Riyâzu's-Seyâhat" (Seyahat Bahçeleri) adlı eserinde Kocaeli Sancağı ile ilgili malumatlar verir. Yani o dönemin seyahatname kuralları gereğince Hacı Zeynel Abidin Şirvanî, Kocaeli bölgesinin tarihiyle ilgili, şehriyle ilgili, mimarisıyla ilgili, önemli insanlarıyla ve burada yaşayanlarla ilgili malumatlar verir. Hususiyle İzmit şehrine bu seyahatnamede çokça yer verilir. Yine seyahatnamede, bu bölgenin fethinde önemli role sahip olan, yerli halk tarafından çok sevilen ve hayırla anılan Akçakoca'dan sıkça bahsedilir. Onun yazılarında İzmit'in, Kuzeybatı Anadolu'nun çok önemli bir kenti olduğundan ve adeta İstanbul için can damarı hususiyeti taşıdığından bahsedilir. Yine İstanbul'un erzak, kereste ve yakacak odun ihtiyacının İzmit'ten tedarik edildiği hususu ele alınırken, Anadolu'dan gelen kervanların İzmit'ten dağılıp erzakların buradan bırakılıp gemilerle devam edilmesiyle ilgili malumatlara da yer verilir. Şehirde çoklu misafirhanelerin, hanların ve kervansarayların olduğundan bahsedilir. Ve aynı zamanda 19. yüzyılın sonlarında İzmit'te bulunan mahalle ve pazarlarla ilgili malumatlara da yer verilir. Yine Ünlü gezgin Hacı Zeynel Abidin Şirvanî sayesinde İzmit'te önemli mahallerin varlığından haberdar oluruz. Bunlar seyahatnamede; Hamza Fakih, Hacı Hürrem, Ömer Ağa, Hacı Hızır, Hacı Hasan vb. isimleriyle geçer. Bunların yanı sıra Hacı Zeynel Abidin Şirvanî, eserinde İzmit'te bulunan camilerle ilgili -hususen Akçakoca adına yaptırılan camilerle ilgili- malumatlara yer vermektedir. Örneğin; Akçakoca Camisi, Alca Mescit, Yumurtacı Cami, Yalı Cami, Bekirpaşa Camisi vb. camiler bunlardan bir kaçıdır. Ünlü gezginimiz yine nüfusla, yani Kocaeli bölgesinde bulunan nüfusla ilgili malumatlar da vermektedir. Hususiyle gayrimüslimlerden Ermenilerin, Rumların, Gürcülerin ve Yahudilerin isimlerinden bahsetmektedir. Konuya paralel olarak burada ayrı bir parantez açarsak ve bu önemli hususu vurgularsak, ünlü gezgin Hacı Zeynel Abidin Şirvanî seyahatnamesinde aynen şöyle diyor: "Ben Bulgaristan'ın Tuna Nehri'nden Siyam Adalarına kadar geniş bir coğrafyada gezdim, gördüm. Her gittiğim yerde Ermenileri ve Yahudileri gördüm. Fakat Osmanlı'daki kadar onların mevkisini, imtiyazlarını ve devletin onlara beslediği iyi münasebetleri başka ülkelerde katiyen görmedim.

” Aynı zamanda ünlü gezgin, döneminde Kocaeli’ne bağlı olan kazalar hakkında da malumatlar vermektedir. Karasu, Akhisar, Geyve, İzmit bu kazalardan birkaçıdır.

Cavid
QASIMOV

Genel olarak Kocaeli ile ilgili seyahatnameleri bulunan batılı ya da doğulu seyyahlara nazaran Hacı Zeynel Abidin Şirvanî’nin eserleri, Kocaeli’nin 19. Yüzyılına -özellikle çok yakın dönemine- 1820’li ve 1830’lu yıllarına ışık tutmaktadır. Bunların haricinde söylemeden geçemeyeceğim: Kocaeli’nin gerek etnik, gerek ticaret, gerekse ekonomik bakımından öğrenilmesinde ünlü gezgin Hacı Zeynel Abidin Şirvanî’nin çok büyük katkısı vardır.